

pod red. J. Michalewicza,
Wstęp z: Inwentarz akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1850-1939 (1954),
Kraków 1997, s. 469-473.

MIECZYŚLAW BARCIK

KOMISJA EGZAMINÓW PAŃSTWOWYCH NA NAUCZYCIELI SZKÓŁ ŚREDNICH W KRAKOWIE (1930 – 1954)

I. Zarys dziejów komisji. Kancelaria i opis zespołu

I. 1. Zarys dziejów komisji

Komisja Egzaminów Państwowych na Nauczycieli Szkół Średnich ustanowiona została w Krakowie zarządzeniem Ministerstwa WRiOP z 19 IX 1930 r.¹ Po zakończeniu wojny Ministerstwo Oświaty decyzją z 30 V 1945 r.² powołało ją ponownie do życia, chociaż wcześniej nie została rozwiązana. Przeprowadzając wówczas przebudowę przedwojennego systemu szkolnego komisja stała się, według opinii naczelnych władz szkolnych, *niepotrzebna*. Zgodnie z zarządzeniem Ministra Oświaty z 7 II 1948 r.³ komisja ograniczając swoje regulaminowe obowiązki tylko do przeprowadzania *uproszczonych egzaminów państwowych na nauczycieli szkół średnich ogólnokształcących i zakładów kształcenia nauczycieli*, zakończyła działalność już na początku 1952 r., a więc jeszcze przed ostatecznym upływem terminu obowiązywania rozporządzenia (31 XII 1954)⁴. Stało się to w następstwie utworzenia w 1951 r. Komisji Państwowych Uproszczonych Egzaminów na Nauczycieli Szkół Średnich i Zakładów Kształcenia Nauczycieli przy Państwowej Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie⁵.

Komisja Egzaminów Państwowych na Nauczycieli Szkół Średnich działała w oparciu o ustawę z 26 IX 1922 r. dotyczącą *kwalifikacji zawodowych do nauczania w szkołach średnich ogólnokształcących i seminariach nauczycielskich*

---

¹ *Dziennik Urzędowy Min. WRiOP*, R. 13: 1930, poz. 158, s. 495–496.

² Arch UJ, sygn. KEPN 4: pismo Ministerstwa Oświaty do Władysława Heinricha z 30 V 1945 r.

³ *Dziennik Urzędowy Min. Oświaty*, R. 1948, poz. 53, s. 154–156.

⁴ *Tamże*, R. 1953, poz. 147, s. 229.

⁵ *Tamże*, R. 1951, poz. 53, s. 54.

państwowych i prywatnych, wraz ze zmianami wprowadzonymi ustawą z 16 VII 1924 r.⁶ Komisja opierała się także na rozporządzeniu Ministerstwa WRiOP z 9 X 1924 r.⁷ i na późniejszych decyzjach ministerialnych regulujących sposób składania egzaminów i uzyskiwania dyplomu nauczycielskiego.

Zgodnie z rozporządzeniem z 1924 r. komisje egzaminów państwowych utworzono kolejno we Lwowie, w Warszawie (4 IV 1927), Poznaniu (29 III 1928), Krakowie (19 IX 1930) i Wilnie (13 I 1933), dostosowując ich zadania do wprowadzonego rozporządzeniem Ministerstwa WRiOP z 27 IX 1924 r. i 26 XI 1925 r. systemu studiów magisterskich na wydziałach filozoficznych (humanistycznych i matematyczno-przyrodniczych)⁸. W latach 1930–1939 działała więc w Krakowie — podobnie zresztą jak w innych miastach uniwersyteckich — Komisja Egzaminów Państwowych dla Nauczycieli Szkół Średnich, niezależnie od utworzonej w 1868 r. Państwowej Komisji Egzaminacyjnej dla Kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich.

Komisja Egzaminów Państwowych działała jako jednostka organizacyjna całkowicie niezależna nie tylko od Uniwersytetu Jagiellońskiego, ale i od lokalnej administracji szkolnej tj. Kuratorium Okręgu Szkolnego Krakowskiego. Powołana przez Ministerstwo WRiOP i odpowiedzialna bezpośrednio przed tym resortem, komisja działała w oparciu o przepisy prawne określające kwalifikacje nauczycieli i warunki uzyskiwania dyplomu uprawniającego do wykonywania przez nich zawodu. Egzaminatorów komisji krakowskiej mianowało ministerstwo głównie spośród profesorów i docentów UJ oraz wykładowców Studium Pedagogicznego UJ, którymi nierzadko byli doświadczeni nauczyciele szkół średnich, kierownicy ognisk metodycznych i przedstawiciele miejscowej administracji szkolnej. W skład jej wchodził m.in.: Wanda Bobkowska, Stefania Ciesielska-Borkowska, Bohdan Dyakowski, Roman Dyboski, Witold Gądzikiewicz, Jan Jakubiec, Tadeusz Kupczyński, Ludwik Misky, Stanisława Niemiec, Józef Reiss, Stanisław Skimina, Zygmunt Wyrobek i Fryderyk Zoll. Komisji przewodniczył Władysław Heinrich (1930–1952), profesor filozofii i dyrektor Studium Pedagogicznego UJ. Pomagali mu zastępcy: Stefan Szuman (1930–1939), Zygmunt Mysłakowski (1945–1950) i Zenon Klemensiewicz (od 1950)⁹.

Komisja nauczycielska prowadziła własną kancelarię, którą obsługiwali pracownicy administracji UJ za osobnym wynagrodzeniem wypłacanym przez uniwersytecką kwaterę. Ministerstwo przyznawało jej fundusze na wydatki biurowe (rzeczowe), rozszerzając je z czasem także na wydatki osobowe, zaś z taks egzaminacyjnych pokrywano wynagrodzenia egzaminatorów. W Krakowie obserwujemy współdziałanie pomiędzy komisjami egzaminacyjnymi dla

⁶ *Dziennik Ustaw RP*, R. 1922, poz. 828, s. 1551–1553; R. 1924, poz. 740, s. 1121–1123.

⁷ *Tamże*, R. 1924, poz. 859, s. 1362–1366.

⁸ *Dziennik Urzędowy Min. WRiOP*, R. 7: 1924, poz. 179, s. 269–276; R 9: 1926, poz. 65, s. 146–150.

⁹ Arch UJ, syg. KEPN 4: spisy egzaminatorów i ich nominacje.

nauczycieli a Studium Pedagogicznym UJ. Sprzyjał temu wspólny lokal (ul. Piłsudskiego 13), a głównie łączył je prof. W. Heinrich, kierujący tymi instytucjami.

Tok prac komisji oraz jej organizację, poza postanowieniami rozporządzenia z 1924 r., nie normowały żadne szczegółowe przepisy. Pracami kancelaryjnymi komisji kierował przewodniczący W. Heinrich. W praktyce oznaczało to prowadzenie korespondencji, wyznaczanie *kompletów egzaminacyjnych*, przygotowywanie sesji egzaminacyjnych, wydawanie i podpisywanie dyplomów, składanie okresowych sprawozdań, reprezentowanie interesów komisji w kontaktach z administracją państwową. Ponościł on również odpowiedzialność za stan funduszy oraz prawidłowy przebieg egzaminów. Decyzje o dopuszczeniu kandydatów do egzaminu wydawało jednak ministerstwo na podstawie indywidualnych podań składanych za pośrednictwem kuratorów.

W latach 1930–1939 komisja przeprowadzała tylko jeden typ egzaminu kwalifikacyjnego, który określony został w rozporządzeniu ministra WRiOP z 9 X 1924 r. Egzamin ten uprawniał do nauczania w ogólnokształcących szkołach średnich i w zakładach kształcenia nauczycieli. Przystępujący do egzaminu kandydat musiał spełniać określone warunki, a więc posiadać dyplom magistra filozofii lub równorzędny dyplom ukończenia studiów wyższych (1), odbyć dwuletnią praktykę nauczycielską (pedagogiczną) lub legitymować się ukończonym studium pedagogicznym (2) oraz mieć poświadczoną umiejętność prowadzenia zabaw i gier ruchowych (3). Na egzamin składało się wypracowanie pisemne z: psychologii wychowawczej, pedagogiki, dydaktyki ogólnej i szczegółowej wybranego przedmiotu, z organizacji szkolnictwa, historii wychowania i higieny wychowawczej. Ponadto kandydat musiał się wykazać znajomością programów szkolnych i ustawodawstwa szkolnego oraz orientacją w podręcznikach i pomocach szkolnych danego przedmiotu nauczania. Należało także odbyć próbną lekcję szkolną. Pomyślne zdanie egzaminu uprawniało do otrzymania *dyplomu nauczyciela szkół średnich*, opatrzonego pieczęcią komisji oraz podpisami przewodniczącego i egzaminatorów. Dokument poświadczał posiadanie kwalifikacji zawodowych do nauczania określonego przedmiotu w szkołach średnich ogólnokształcących oraz w seminariach nauczycielskich. Po spełnieniu określonych pragmatyką służbową warunków — dyplomy te były podstawą do *stabilizacji w służbie państwowej*¹⁰.

W ramach ogólnych przepisów wykształciła się w pracy krakowskiej Komisji Egzaminów Państwowych pewna szczególna praktyka postępowania, wynikająca organizacyjnie i programowo z bliskich związków komisji z istniejącym od 1921 r. Studium Pedagogicznym UJ. Ponieważ zakres obowiązkowych egzaminów na tymże studium pokrywał się niemal dokładnie z wymaganiami egzaminu państwowego, Ministerstwo WRiOP w zarządzeniu z 1924 r.

¹⁰ *Dziennik Urzędowy Min. WRiOP*, R. 1924, nr 18, poz. 185, § 10.

uznało świadectwo ukończenia studium za równorzędne z odbyciem praktyki pedagogicznej, początkowo w wymiarze jednego, następnie dwu lat. Znalazło to również potwierdzenie w instrukcji z 25 V 1928 r.¹¹ Dyplom ukończenia Studium Pedagogicznego zwalniał z pisania wypracowania. To samo dotyczyło egzaminu praktycznego, a także tych przedmiotów egzaminu ustnego, z których kandydaci zdali pomyślnie egzaminy w czasie studiów. Niejasności w interpretacji tych przepisów rozstrzygnięto w rozporządzeniu Ministerstwa WRiOP z 6 VI 1936 r., w myśl którego zezwolono na odbycie egzaminów końcowych Studium Pedagogicznego UJ w Krakowie przed Komisją Egzaminów Państwowych dla Nauczycieli Szkół Średnich¹². Ten tryb postępowania dotyczył tylko absolwentów Studium Pedagogicznego. Czynni nauczyciele szkół średnich składali państwowy egzamin kwalifikacyjny z zachowaniem wszelkich przepisów regulaminu z 9 X 1924 r.

Komisja Egzaminów Państwowych wznawiając w 1945 r. działalność, stanęła przed nowymi zadaniami. Po pięcioletniej przerwie zachodziła konieczność weryfikacji kadr nauczycielskich. Dążeniom tym wyszło naprzeciw zarządzenie Ministerstwa Oświaty z 12 IX 1945 r. ustanawiające, ze względu na warunki okresu powojennego, nowy typ skróconego egzaminu państwowego¹³. Kandydaci którzy przed 1 IX 1939 r. uzyskali dyplom magistra filozofii i odbyli praktykę nauczycielską, a przed tym terminem zostali dopuszczeni do egzaminu, byli zwolnieni z egzaminu pedagogicznego. Kandydaci z magisterium i dwuletnią praktyką pedagogiczną składali egzamin z pedagogiki ogólnej i dydaktyki szczegółowej danego przedmiotu. Jeszcze dalej poszło rozporządzenie Ministerstwa Oświaty z 11 V 1946 r. uwalniające od obowiązku składania egzaminu wszystkie zatrudnione w szkolnictwie średnim osoby w wieku powyżej 30 lat, mogące wykazać się świadectwem dojrzałości¹⁴. Rozporządzeniem z 7 II 1948 r.¹⁵ zaostrzono nieco ten przepis, uzależniając wydanie dyplomu od złożenia uzupełniającego egzaminu z nauki o Polsce i świecie współczesnym. Egzamin ten należało złożyć przed egzaminatorem delegowanym do składu komisji przez Ministerstwo Oświaty¹⁶. Od 1945 r. Komisja Egzaminów Państwowych na Nauczycieli Szkół Średnich w Krakowie przeprowadzała:

1) egzamin państwowy na podstawie rozporządzenia Ministerstwa WRiOP z 9 X 1924 r.

2) egzamin skrócony na podstawie rozporządzenia z 12 IX 1945 r., a od 1 V 1946 r. na podstawie rozporządzenia z 11 maja tr.; w praktyce nadawano dyplomy kandydatom zatrudnionym przez Ministerstwo Oświaty.

¹¹ Arch UJ, syg. SP 26: pismo Dyrekcji Studium Pedagogicznego do Komisji Egzaminów Państwowych z 6 VIII 1928 r.

¹² Arch UJ, syg. SP 26. *Dziennik Urzędowy RP*, R. 1936, nr 81, poz. 556.

¹³ Arch UJ, syg. KEPN 3.

¹⁴ *Dziennik Urzędowy Min. Oświaty*, R. 1946, poz. 134, s. 173.

¹⁵ Zob. przyp. 3.

¹⁶ *Dziennik Urzędowy Min. Oświaty*, R. 1948, nr 25, poz. 38–41.

3) egzamin z nauki o Polsce i świecie współczesnym na podstawie rozporządzenia Ministerstwa Oświaty z 7 II 1948 r. dla kandydatów, którzy korzystali z przepisów rozporządzenia z 11 V 1946 r.

I. 2. Kancelaria i opis zespołu

Utworzona w 1930 r. Komisja Egzaminów Państwowych na Nauczycieli Szkół Średnich w Krakowie zajmowała od początku swojej działalności wspólne pomieszczenie biurowe ze Studium Pedagogicznym UJ. Prowadziła jednak własną kancelarię, chociaż obsługiwana przez wspólnych urzędników. Obowiązujący w niej system kancelaryjny nie różnił się od stosowanego w kancelarii Państwowej Komisji Egzaminacyjnej dla Kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich. W obu kancelariach prowadzono dziennik podawczy z numerowym sposobem rejestracji i układu pism. Narastający zasób aktowy segregowano z czasem, nadając mu układ rzeczowo-chronologiczny, oparty o kryterium logiczne. Niektóre serie aktowe (protokoły egzaminów i kopie dyplomów) nie włączano do ciągu rejestrowego akt, lecz przechowywano oddzielnie w porządku chronologiczno-alfabetycznym. W pomieszczeniach biurowych, nastąpiło jednak przemieszanie zespołów aktowych czterech nauczycielskich komisji egzaminacyjnych i w takim stanie w latach 1937–1953 przyjęte zostały do Archiwum UJ bez protokołów zdawczo-odbiorczych.

Z tej wymieszanej dokumentacji aktowej wydzielono registraturę aktową Komisji Egzaminów Państwowych na Nauczycieli: dzienniki podawcze, akta organizacyjne, protokoły egzaminacyjne oraz kopie dyplomów. Nadano im charakter zespołu archiwalnego. Nie włączono do niego teczek egzaminacyjnych kandydatów, pozostawiając je w zespole Państwowej Komisji Egzaminacyjnej dla Kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich (syg. PKEN 26).

Przechowywana w Archiwum UJ pozostałość aktowa Komisji Egzaminów Państwowych Nauczycielskich, po dokonaniu w 1995 r. rewizji akt zespołu, składa się obecnie z 19 jednostek inwentarzowych o łącznej długości 0,70 mb. akt. Należy do tego doliczyć część teczek egzaminacyjnych kandydatów znajdujących się w zespole Państwowej Komisji Egzaminacyjnej dla Kandydatów na Nauczycieli Szkół Średnich, które faktycznie należą do zespołu aktowego Komisji Egzaminów Państwowych na Nauczycieli Szkół Średnich (syg. PKEN 26). W zespole dostrzega się pewne braki, szczególnie w kwestiach organizacji komisji oraz jej działalności w okresie przedwojennym. Korzystający z akt tej komisji powinni również pamiętać o dokumentacji Studium Pedagogicznego UJ (syg. SP).